2.

a

Nieuw Aangekomen en Noodig

VERVOLG

Tot de in het

RYK DER DOODEN

Gehoudene t'Samenſpraak tuſſchen den Heer

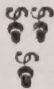
JOHANN: GOTTFRIED RÖSNER,

Gewezen Hoog-geächte Preſident en Opper-Burgermeeſter der Stad THORN, en

D[r]. MARTINUS LUTHERUS:

Aangaande de Thornſche Religië-Onruſt, en wat zedert de Onthalzing der bovengemelde Preſident, en verdere gevolgde Executië, in deeze de gantſche Proteſtantſche Kerk ontroerende zaak, tot nu toe is voorgevallen; benevens een Theölogiſche inzicht, in die, van den *Pater Caſimiro Wieruszewsky*, *Jeſüit*, gehoudene In-wyings Predicatie, in de S[t]. Maria Kerk.

Uit het Hoogduyts Vertaalt.

TE AMSTERDAM,
By J. de RUYTER, Boekverkooper op de Agterburgwal, naaſt het Hoekhuys van de Stilſteeg, aan de Ooſtzyde, 1725.

In de Geruſtheit.

Het Ryk der Dooden, is een Ruſtplaats als tot buit,
Waar de Voorzienigheit des Leevens-Kring in ſluit.

DIt was het merkwaardig Opſchrift der plaats, welke den Thornſche Preſident, de Heer Rösner (zedert de zelve, door het ongelukkig eynde zyns leevens, zigh met zyn gevolg, uyt het Ryk der Leevenden, in het Ryk der Dooden had laten overbrengen) was toegeweezen. Geheele vierentwintig uuren had Hy deeze nieuw aangekoomene Plaats zoodaanig bewoond, ook in dezelve een vergenoeging, met het bovengenoemde Opſchrift overeen komende, genooten, zonder de aanmerkelyke gelegentheit daar van, gelyk de billykheit wel vereiſchte, in overweeging genoomen te hebben. Maar nu viel hem dezelve plotzeling in 't gezicht, en toen wierd hy gewaar dat de gelegentheit van zyn (in bezit genomene) Verblyfplaats, een waarachtigen Cirkel [of Kring] verbeelde: en gelyk hy by zyn leeven een Man van diepe gedachten was, en daar by zeer veel hadde geleezen, zoo maakte hy hier over de eene en d'andere aanmerking. Ik hebbe (voerde hy zigh te gemoed) van de oude Egyptenaren wel geleezen, dat die naa 't onderwys haares by-geloofs gewoon waaren op de huysjes hunner Afgooden ronde Kringen of Cirkels te zetten, en dat daarom, dewyl haare ydele Leere, door *Hieroglyphiſche Characters*, *Beeld-ſchriften*, altyt iets bezonders heeft willen beduyden. Een Cirkel is het volmaaktſte

van alle wiskunſtige figuren , en dus weet ik wel , dat zy daar door de volmaaktheit hunner Goden hebben willen uytdrukken : want zy zagen als menſchen , welke in wysheit hooger als 't gemeen waren opgeklommen , dat zoo wel de bouw des Hemels , als de Cirkel-ronde geſtalte der Sonne en andere Sterren , een Cirkel vertoonden ; en dus vervielen zy tot die gedachten , dat de Schepper daar van ook iets Cirkel-maatigs moeſt aan zigh hebben. Deeze haare gedachten , openbaarde de geleerde Philoſooph , *Hermes Trismegiſtus* , welke , als hy een beſchryving van God zoude doen, denzelven aldus beſchreef : God is een Kring , wiens middelpunt overal is , maar diens omtrek nergens is te vinden. Behalven de Egyptenaars hebben ook de Saracynen en meer andere Natiën hunnen God eenen Cirkel genaamt. Die van het land Mager verbeelden door de Schilderkonſt hun Koning , die zy Goddelyke Eere aandeden , met een Cirkel , daar een glans van ſcheen te ſtraalen , om 't hoofd. Even deeze gewoonte hadden ook de Mooren in *Æthiöpiën* , ja zelfs de Romeynen , leyden hunne Vergoode-Keyzers eenen Cirkel om het hoofd , gelyk zulks op de Munt-penningen van *Antoninus Piüs* en meer andere te zien is. Doch waarom ſteek ik my zoo diep in de Heydenſche Ydelheeden ? herhaalde zigh onze Rösner weder ; ik zal immers veel beeter doen , als ik de Cirkel-matige gelegentheit mynes Verblyfs, op het volmaaktſte weezen der geruſtheit, die ik alhier in het Ryk der Dooden geniete , toepaſſe. Zeekerlyk ! wanneer ik zoo wel in de Catholyke Religië

dus-

dusdaanig een Dood had moeten uytſtaan, als my in de Euangeliſche Godsdienſt is geſchied, men zoude my, zonder twyffel, voor een Martelaar verklaard, en met der tyd noch wel Gecanonizeert of Vergood hebben; en als ik by myne aankomſte in het Ryk der Dooden, had begreepen, dat de plaatze mynes verblyfs, in een Cirkel was vervat, zoo zoude ik my niets anders hebben ingebeeld, als dat de Hemel, door een inruyming van vernoegende volmaaktheden, my dat zoo geleeden Marteldom had willen goetkeuren. Doch het zy daar meede als het wil, ik beſpeure in de Cirkel-ronde omſluyting van deeze myne Verblyfplaats een overvloed, van alles in 't Ryk der Dooden bedenkelyke vermakelykheeden, en dit zoo veel te meer, dewyl een Cirkel altyd en overal voor een teeken der volmaaktheit gehouden werd. Met deeze gedachten onderhield onze Rösner zyn gemoed, als *Mercuriüs* zigh by hem aanmelde, en een Pak met Brieven uyt het Ryk der Leevendigen overleverde, en zoo voort weder zyn afſcheyd nam. Rösner, die zeer nieuwsgierig was, den Inhoud van deeze aan hem geäddreſſeerde Schriften te zien, opende het Paquet, en vond het Opſchrift van dien te behelzen, de volgende Woorden: *Nova Thorenſia*, dat is: Wat Nieuws uyt Thorn. Hy vond ook in het doorleezen der Blaaden, het Nieuws van zoodanig gewicht, dat hy niets meer wenſchte, dan het zelve aan *Doct^r. M. Luther* (als na den voortgang der Thornſche Religië-zaaken zeer nieuwsgierig) meede te deelen. 't Was zoo draa niet gewenſcht, of hy zag *Doct^r. Luther* met zachte ſchreeden na zyn verblyfplaats komen. Beyde betoonden zy malkander haare eerbiedigheit, en *Lutherus* eerſte Vraag was deeze: *Heeft men zedert onze laatſte Byeen-komſt niet Nieuws van de Thornſche Religië-Onruſt in het Ryk der Dooden te voorſchyn gebragt?* en dewyl Rösner aanſtonts daar op te kennen gaf, dat hem zoo eeven een Pakje met Brieven door *Mercuriüs* was ter hand geſteld, zoo verzochte *Lutherus*, dat hy deeze goede Tyding hem doch meede wilde deelen, waar op dan begon het volgende Verhaal:

Het eerſte Nieuws, dat ik in dit Paquet van de Thornſche zaak vinde, belangt het Pardon, welken de Vice Præſident *Zernecke* bekomen heeft. Deeze Man is voor deezen myn Amptgenoot, en te

 gelyk

gelyk myn Meede-gevangen geweeſt, en ik wiſte by myne Executië ook niet anders, als dat dezelve des volgenden daags na my, meede zoude Gerecht zyn geworden, maar hier hoor ik, dat die Executië, ſchoon reeds vaſtgeſteld, echter niet is voort gegaan, en dat hy gepardonneert is. Ik zoude wel een weynig bedenken hebben om daar zeer hart aan te twyffelen, by aldien deeze ingeſlootene Copy my niet van de waarheit verzeekerde.

C O P Y.

Het Schriftelyk Antwoord van Zyne Kon: Maj: van Poolen, aen de Magiſtraat van Thorn: Gedateert tot Warſchauw, den 13. *Dec:* 1724. *op die aan zyn Maj: Alleronderdaanigſte afgezondene Brief van Voorſpraak, der Magiſtraat van Thorn: van den* 9. *Dec: deszelven Jaars, over de in de gemelde Stad gepleegde Executië, en gedaan Verzoek, voor de daar zynde Preſident Burgermeeſter Zernecke.*

Den Inhoud van uw zeer onderdaanigen Brief van Voorſpraak, ten behoeve van Jan Hendrik Zerneck, Vice Preſident Burgermeeſter, van dato den 9. deezer maand, is ons eerbiedelyk vertoond, en vermits wy zeer ter herten neemen den droevigen ſtaat, waar in de goede Stad van Thorn door het laatſte Oproer is gebragt, na datze daar en boven te vooren aan groote rampen was bloot geſtelt: hadden Wy wel gewenſcht, dat de tegenwoordige omſtandigheeden van zaaken hadden kunnen toelaten, om in onze Naam geen zoo ſtrengen Vonnis te vellen, of het zelve ten minſten in de uytvoering te mogen matigen. Het Pardon, dat Wy uyt eygen beweeging aan den Vice-Preſident Zernecke, zelfs voor de aankomſte van uwe Misſive van tuſſchenſpraak, hebben toegeſtaan, zal u doen begrypen, dat wy veel eer genegen zyn, na de beweeging van onze Vaderlyke Liefde, dan na de ſtrengheit van het recht te handelen, &c.

Was geteekent,

AUGUSTUS KONING,

Laager ſtont

J. H. Graaf van Flemming.

Warſchauw den 13. *December* 1724.

Nieuw

Nieuw Aangekomen en Noodig

V E R V O L G

Tot de, in het

RYK DER DOODEN

Gehoudene t'Samenspraak tusschen den Heer

JOHANN: GOTTFRIED RÖSNER,

Gewezen Hoog-geächte President en Opper-Burgermeester der Stad THORN, en

D^r^. MARTINUS LUTHERUS:

Aangaande de Thornsche Religië-Onrust, en wat zedert de Onthalzing der bovengemelde President, en verdere gevolgde Executië, in deeze de gantsche Protestantsche Kerk ontroerende zaak, tot nu toe is voorgevallen, benevens een Theölogische inzicht, in die, van den *Pater Casimiro Wiruszewsky, Jesüit*, gehoudene In-wyings Predicatie, in de S^t^. Maria Kerk.

L U T H E R U S.

Oo is dan, gelyk ik hoor, neffens U ook de Vice-President ten Wraak-Offer aan dit, door het Volk verwekte Religië-Oproer, bescheyden geweest; ondertusschen verwondere ik my, dat het denzelven ook niet, gelyk U gegaan is; doch het zoude misschien kunnen weezen, dat hy zyne Euangelische Religië tegen de Catholyksche verwisselt, en alzoo zyn Leeven, ten aanzien van zyne bekeering, gelyk men in de Roomsche Kerke plagh te spreeken, behouden heeft.

R Ö S N E R.

Ik zoude ook wel tot die gedachten komen, en dat zoo veel te

meer

meer, dewyl ik in myn leeven al wift, dat de Bernhardiner Paters tot Warfchauw zelfs voor hem folliciteerde, en dat myne bedienden ook aanmerkten, dat gemelde Paters hem dikwyls in zyne detenfie bezogten; maar terwyl hier eensdeels van geen Religië-verandering werd gewaagt, 't geen de Berichter niet zoude hebben vergeeten, als het in der daad zoo was; en ten andere dat ik van den Prefident weet, dat hy in zyne Geloofs-leere, zoo wel gefondeert is geweeft, als ik; zoo gelove ik ook niet, dat hy tot een herroeping te raaden was. Edog fchoon hy volgens dit bericht, het Leven heeft behouden, zoo twyffel ik egter dat hy in zyne bediening zal weder herftelt zyn, gelyk het ook fchynt dat hy zelf daar geen hoop toe heeft gehad; want ik merke hier in het na-fchrift, dat hy neffens eenige andere aanzienlyke Burgers van Thorn, naar Dantzig is gegaan, om daar in het toekomende te woonen.

LUTHERUS.

Maar dewyl de Magiftraat van Thorn voor de Perfoon van den Vice Prefident zoo veel moeyte gedaan heeft, en door zoodanige tuffchen-fpraak, de behouding van zyn Leven heeft te weege gebragt, zoo verwondert my niet weynig, dat gy ook niet het geluk van een Voorfpraaks-Brief genooten hebt.

RÖSNER.

Wanneer ik overweege, dat ik veertig geheele Jaaren myne Vader-ftad Thorn, in 't begin als Secretaris, naderhand als Raads-Man, maar eyndelyk en tot aan myn dood als Prefident-Burgermeefter trouw gediend hebbe, zoo hadde ik zeekerlyk wel reden, my met een tuffenfpraak, en wel op de doordringenfte wyze, zoo van de zyde der gantfchen Stad, als ook van den Magiftraat gedaan, te flatteeren; maar zulks moet niet zyn gefchied, anders zoude Zyn Maj: Koning Auguftus zigh zonder twyffel wel hebben te binnen gebragt, dat ik in den laatften Sweedfchen Oorlog, Zyne Maj: myne Aller-onderdaanigfte Onderwerping en Trouw onwrikbaar beweezen, en my ook reeds Zyne Koninglyke Genade waardig hebbe gemaakt,

gemaakt, en dat hy my die ook voor alle anderen wel zoude hebben laaten genieten. Maar wat zal ik zeggen, ik moet myn Dood veel eer het Nood-lot, als de agtergebleven tusſchenſpraak, toeſchryven; nademaal ik my erinnere, datmen my reeds in het twaalfde Jaar myns ouderdoms (toen men de tyd myner geboorte liet opmaken) voorzeyd heeft, dat de hoogſte trap myner Weereldlykſche Eer, de allernaaſte tot een plotſlyken Val zyn zoude, ja daar wierd nog wel bygevoegd, dat ik my al myn leeven voor een ſcherpe Kling wagten moeſt. Ik duyde dit op de Swaarden des Oorlogs, wilde alzoo myne Jeugd aan Mars niet opofferen, niet tegenſtaande ik van Natuure daar zeer toe helde, en ik zoude Miſſchien myn fortuyn, zonder veel hoofdbreeken, daar ook wel by gemaakt hebben, alzoo myne Ouders Luyden van goede Middelen waaren, dewelke het vermoogen, om de Raderen van de Martiälize Geluk-wagen te ſmeeren, niet ontbrak; andere, dien ik deeze myne voorzegging ook te kennen gaf, duyden het op een ongelukkig Duël, en gaven my raad, dergelyke gevallen te myden, welken raad ik ook in myn Studenten Jaaren tamelyk ben nagekomen; Edog zoo heeft het gevolg helaas! uytgeweezen, dat myne Voorzegging, nog op het een nog op het ander, maar wel op het Scherprechters Swaard gedoelt heeft: God Lof, het is uytgeſtaan.

LUTHERUS.

Gy had uw ongeluk makkelyk konnen voorkoomen, zoo gy den dag voor het Thornſche Oproer een Reysje buyten Thorn had gedaan, en dat gy alzoo niet waart tegenwoordig geweeſt, toen het Tumult zyn begin nam.

RÖSNER.

Dit is zeekerlyk wel de waarheit, en ik was ook willens, den dag voor het Oproer, met eenige goede Vrienden, een Playzier-Reysje van eenige Mylen ver te doen, maar het kwam 'er niet toe, terwyl deeze en geene zaaken van belang zulks verhinderde, met een woord, alles moet 'er zigh toeſchikken, als den menſch iets weederwaardigs

bejeegenen zal, en ik moeſt tot Thorn blyven, om de Vervulling van de aan my voorgeſtelde, Voorzegging daar in te beleeven: dog genoeg hier van; Ik wil een nieuwe Paſſage van de Thornſche Nieuwigheeden voor den dag zoeken. Hier heeft men dan het volgende bericht: Op den 6 December 1724. 's namiddags ten 4 Uuren is de Pfar. of anders genaemt de S[t]. Maria Kerk alhier, beneffens de daar by gelegene Groote Schoole, met eenige Soldaten van de Kroons-Armee bezet, en de Lutherſchen, die nog des morgens hunnen Gods-dienſt daar in hadden verricht, afgenomen, en den 8. dito van den Biſſchop *Cujarsky* ingeweyd.

LUTHERUS.

Voorwaar! deeze Tyding gaat my zeer ter herten, en kan wel denken dat het veele Thorners ook zoo is gegaan. 's Morgens, de Kerk nog Evangeliſch en 's Namiddags al Paaps, dat is wel recht: *Neſcis, quid ſerus veſper vehat.* Het kan voor den laaten avond nog anders worden als het 's Morgens was. Ik voor myn Perzoon, erinnere my hier niet onbillik de merkwaardigſte gevallen, welke Pruyſſen, in zaaken van Religië, gehad heeft. Eer dat Pruyſſen tot het Chriſtelyke Geloof kwam, zoo bevond het zigh onder het Heydendom, en oeffende haare Afgooden-dienſt onder Heylige Eyk-boomen, en zulke Eyken waaren 'er Vier.

De Eerſte was by *Remove*, die zoo dicht was, dat nog Sneeuw, nog Regen daar door konde dringen, en was ook des Winters zoo groen als des Somers, onder deeze Eyke wierd aangebeden.

1. De *Percunnos*, een God des Donders, en dat onder de gedaante der Sonne.

2. De *Picollos*, een God der Duyſterniſſe en nacht, in de gedaante van de Maan.

3. De *Potrimpos*, een God der Vrugtbaarheit, onder de gedaante van Sterren.

De andere Eyke ſtond by *Heyligen-beil*, onder dezelve wierd *Gurcho*, die over eeten en drinken geſtelt was, in de Oogſt-Tyd vereert.

De

De Derde Eyke was tuſſen *Thorn* en *Marienburg*, en onder dezelve wierden de drie boven gemelde Goden van de eerſte Eyke, aangebeden.

De Vierde Eyke was niet ver van *Welau*, over den (*a*) *Pregel*, in een Dorp *Oppe* genaamt, en daar wierd aan de Slangen Melk geoffert: Behalven dat men nu den Afgoden onder de Eyken offerde, zoo geſchiede zulks ook onder zeekere Lindeboomen; de Offerhanden beſtonden in Menſchen: Dit Heydenſche weezen duurde in Pruyſſen tot in de Tiende Eeuw, als wanneer wel het licht der Chriſtenheit, door *Adalbertus*, en eenige andere gewaapende Zendelingen van de Koningh *Boleſlaus Chrobrus* in Pruſſen op ging, doch veele daar van vervielen weder tot de Heydenſche Grouwelen, tot eyndelyk het gantſche Land door de zoo genaamde Kruys-Heeren wierd bekeert.

Van de 15. Eeuw, tot in 't 20. Jaar van de 16. Eeuw bloeide in Pruyſſen de Rooms-Catholyke Religië, naar dien tyd drong wel der Huſſiten Leere ook in Pruyſſen, maar wierd met 'er haaſt te onder gebracht, tot ik endelyk met myne Reformatië opkwam, en Pruyſſen A°. 1520. myn zuyverder Leer aannam; waar op de Stad *Thorn* A°. 1557. van Koning *ſigismundus Auguſtus* Voortreffelyke Religië-Vryheeden verkreeg: Als by voorbeeld dat deeze Stad een Evangeliſch Predikant houde, Duytze Liederen by den Gods-dienſt zingen, en het Heylige Avondmaal, *ſub utraque*, dat is, onder tweederly gedaante, uytdeelen mochte. Uit dit Verhaal kont gy ligt oordeelen, myn Heer, hoe zwaar het toegegaan is, eer myne Geloofs-genooten een Kerk in *Thorn* bekomen konden, en nu is dezelve met zoo geringe moeyte weeder verlooren? Hoedanige Hiſtoriaale geſchapentheit voor 't overige met de Evangeliſche Leer-plaats zigh zal opdoen, dat zal u zelfs op 't beſte bekent zyn.

RÖSNER.

Zoo veel ik weet, zoo is de Thornſche Leer-plaats A°. 1558. ge-

(*a*) Een Revier zoo genaamt.

gestigt, A°. 1568. in een betere stand gebragt, en A°. 1594. tot de ordentlyke Classen, en nog de hoogste verdeeling daar by gevoegd. Dog hier komt een nieuwe Tyding te voorschyn, die tot het boovenste Verhaal behoort, en luyd aldus:

Den 8. Decemb. 1724. heeft Pater *Casimirus Wieruszewsky*, Jesuït, in de (den Lutherschen afgenomen en aan de Roomsche ingeruymde) S^t. Maria Kerk tot Thorn de Inwyings Predicatië, in de tegenwoordigheit van de gezamentlyke Commissarissen gedaan.

LUTHERUS.

Ik ben zeer nieuwsgierig, Myn Heer, om van deeze Inwyings-Predicatië recht geïnformeert te zyn, wyl ik wel kan vermoeden, dat men my, als het Opperhooft der Lutheriäanen, niet zal verschoont hebben. Gelieft my dan vooreerst, Myn Heer, den Tytel van deeze Inwyings-Predicatië mede te deelen.

RÖSNER.

Heel gaaren, en terwyl ik de geheele Predicatië heb voor my leggen, zoo konnen wy dezelve zoo veel te beter in overweging nemen; de Tytel is van den *Auteur* aldus opgestelt: onder den Tytel; *Over de Plegtigste bezitneeming der Roomsche Godsdienst, op het Feest, van d'onbesmette Ontfangenis der geboodschapte Jonkvrouw en God-barende Maagd, in het jaar van het herstelde Regtgeloovige Heil.* Myns dunkens, waarde Lutherus, verdient deeze pragtige Tytel, dat gy dezelve heel nauwkeurig aanmerkt.

LUTHERUS.

Dat ben ik ook van voorneemen, myn Vriend, en zoo veel ik bespeure, zoo zyn in dezelve de navolgende Aanmerkingen te Noteren, over welke, ik ten tyde myner vorigen Reformatië met de Rooms-Catholyke Kerk niet over een konde komen, en die ook nog tot op deeze uure met de Grond-regelen van myne, door Gods genade in stand gebrachte, Geloofs-Leere niet over een stemt, als die dat onbedriegelyke Woord Gods tot een Regel en Regt-snoer heeft; de punčten zyn deeze: 1. Ver-

1. Verdedigt de Auteur in zyn Predicatië de heerlyke en Godgelyke Eer-woorden, welke in de Roomsche Kerk aan de Maagd Maria werden toegepast.

2. Toont hy aan, dat in de Roomsche Kerk alleen het regte en Zaligmaakende Geloof te vinden zy, en terwyl hy zigh met de woorden van een geöpende Kerk bedient, zoo wil hy daar mede aantoonen, dat de regtgelovige Kerk is gesllooten geweest, zeedert dat de Thorensche Maria-Kerk in de handen van Lutherschen geweest is.

3. Bevestigt hy, dat Maria de Moeder Gods, onbesmet, dat is, zonder zonden ontfangen is.

RÖSNER.

Wat het eerste punct aangaat, naamentlyk de heerlyke en Godgelyke Eer-woorden, welke de Maagd Maria toegepast werden, zoo verhaalt de Jesuit Prediker, (zoo als ikze hebt in agt genomen) daar van de volgende: In den Tytel noemt hy haar een toevlugt van de Eer, en scherm van de Poolsche Kroon; in de toepassing noemt hy haar, de opperste Koninginne van Poolen, en in de Predicatië zelfs wordze, dan, de opperste Koninginne des Hemels en der Aarden, dan, de Allerheyligste Jonkvrouw, dan, een verdrukster der Ketteryen genaamt, en dat met deeze woorden. *Verblyd u, gy Jonkvrouw Maria, die gy alleen alle Ketteryen in de geheele Wereld onderdrukt hebt;* dan weer *de onschuldigste Esther*, dan een *Jonk-Vrouw*, die gezegent is op Aarden, gebenedyt in den Hemel, en gebenedyt in alle Creaturen; dan een *Paradys-Roos* dan een *Middelaresse* by God genoemt, en dat wel met deeze uitdrukkinge: *O! gy met de Eeuwigheit op heden gekroonde Ziele, stelt u hier midden in deezen Tempel, en gy die veel by den lieven God verbidden kunt, bid voor eene Perzoon by de Vice Regibus (Onderkoningen) en even daarom Ondergoden, Genade en Barmhertigheit.*

LUTHERUS.

Uyt alle deeze Eer-naamen blykt het, dat in de Roomsche Kerk

de Maagd Maria alle eygenſchappen werden toegepaſt, welke in de Lutherſche Kerk maar alleen Gode en onzen Verloſſer toegeſchreven werden. Ik weet wel dat de Maagd Maria, zelfs van een Engel, een gezegende Jonk-Vrouw onder alle Vrouwen is genoemd, ik heb ook noyt anders geleerd, nog veel minder getracht, haar van haare Eere nog toegewyde Feeſtdagen te berooven. Dogh ik heb mede geleert, en wel uyt de H. Schrift, dat God een Koning des Hemels en der Aarden is. Ik heb geleert dat 'er maar een eenige Perzoon in den Hemel is, namelyk Jeſus Chriſtus, die de plaats eenes Voorſpraaks by God bekleed. Heb ik hier in gedoolt, myn God, zoo is uw woord daar de oorzaak van, het welke ik 1. Tim. 2 aldus vinde: *Want daar is een God, daar is ook een Middelaar Gods ende der Menſchen, de Menſche Chriſtus Jeſus.* Het zy zoo als 't wil, ik wenſche dat de Roomſche Kerk, by de Godelyke Vereering der Maget Maria, zoo mag vaaren als ik, God zy dank, by de vereering des eenigen Gods gevaaren ben.

RÖSNER

Niet tegenſtaande, dierbaarſte Lutherus, alle uwe betooningen, welkers gronden in het geopenbaarde Woord Gods leggen, zoo zult gy dogh daar mede tot Thorn by de Jeſuïten niets uytrechten; en dat wel zoo veel te minder, terwyl den Jeſuït, die de Crimineele Aanklage, tegen ons tot Thorn heeft gedaan, zigh Opentlyk in zyne aanſpraak aldus laat hooren. De vereering en aandachtige bediening der H. Beelden (hoe veel te meer de Moeder Gods) is een onlochenbaare Leer en waaragtige Artikel van ons [Catholyken] Geloofs. Een Geloofs Artikel! want het is in de Ooſterſche Landen onder de *Zenones*, *Leones Iſaures*, en meer andere Beeldſtormende Keyſers, door het bloed van ontelbaare Martelaars, overvloedig bekragtigt; Een Geloofs Artikel! want het is van God door Milliöenen Mirakelen beveſtigt: want om van andere niet te melden, in dit Heylige Vorſtendom *Maſuren* heeft de Heylige *Jacek*, een ſteenen Beeld van de allerheyligſte Moeder Gods, droogvoets door deeze Uwe Rivier, de *Weychſel*, by *Wiſzogrod*, gedragen, en heeft zigh

zigh alzoo in het geloof van dit Artikel door de Elementen gered, en dit zoo veel wy weten, om dat hy dit Schuts-Beeld des Poolſchen Ryks van de ſmaad der *Tartaren* bevrydde.

LUTHERUS.

Ik begeere, ook geen Nieuwe Kerken Reformatië voor te nemen, genoeg dat dezelve eens vooral zoo vaſt ſtaat, dat ook de Poorten der Hellen daar tegen niets zullen vermoogen. Dog laat ons ook het andere punct inzien, welken ik in den Titul van de Inwyings-Predicatië heb genoteert, en die is, dat de Jeſuït wil aantoonen, dat in de Roomſche Kerk alleen het waare geloof, en niet in de Lutherſche te vinden is: want dat wil hy te kennen geven, als hy zigh eensdeels van de woorden der geöpenden Kerk bediend, en anderdeels zyne gedachten door het Byſchrift: Anno *reſtitutæ Salutis orthodoxæ*, in 't jaar van de herſtelde Regtzinnige Saligheit, uytdrukt.

RÖSNER.

Dit niet alleen, maar ik vind in de Predicatië zelfs nogh meerder bewys van de Jeſuïtiſche ſtellingen, en wel de volgende:

Het is reeds twee hondert jaren geleden (zeyd de Jeſuïtiſche Prediker) dat gy groote Moeder mynes Gods, die voor deezen alhier onder den Tytel *Annunciätæ* hebt gewoont, in deeze Kerk, van geen *Gabriël* gehoort hebt; Vorders: de Tegengezinde ſtellen ons de Kinderen Eſaus voor, nadien zy van een *Rebecca*, een Moeder der Heylige Kerke, door het bad der Wedergeboorte Kinderen zyn, maar van den Zegen Izaaks onterft. Vorders: de Moeder Gods zal in deezen Tempel, als in een *Archiev*, de Kroone by u doen blyven. Zy zal dezelve als in een veſting beſchermen. Verder: heeden, ziet heeden, keert deeze Heylige Arke des Verbonds weder, vervult met het Hemelſche *Manna*, uyt de handen der Filiſteynen, tot het warachtige Iſraël. Verder, heeden word de Paradys Rooze weder in haar voorige plaatze gezet. Verder: Ik heb van geloofwaardige lieden hooren verhaalen, dat voor eenige Jaren, een Godvrugtig Catholyk, als dezelve des nagts over dit Kerk-Hof ging, een met

Witte

Witte Kleederen gekleed Perzoon ontmoete, dewelke, na dat hy vol vreeze gevraagt had, wie hy was? denzelve antwoorde: Ik ben die geene, die de fleutelen van deeze Kerk aan den Thornfchen Raad in bewaaring heb overgegeven, en zal na het rechtvaardig Oordeel Gods de Pyn in het Vaagevuur zoo lange lyden moeten, tot dat de Catholyken deeze fleutelen, wedergekregen zullen hebben. En ten laatften: Zoo fmeekt dan de Eere van de Catholyke Menflievendheit, zoo fmeekt de vrye Majefteit der Kerke, men laate de Boetvaardige Stad Thorn met blydfchap bekennen, dat wy in onze waare Kerke aflaat verkregen hebben. Zy zal haar verlies niet zoo zeer betreuren, terwyl dat, 't geen haar is afgenomen, een toevlucht en Vryplaats des levens geworden is.

LUTHERUS.

Of de Jefuïten van myne Reformatië wel of kwalyk redeneren, of zy de Euangelifche Kerk regtgeloovig of Ketters hieten, of zy zeggen, dat zedert myne Reformatië geen *Gabriël* in de Maria Kerk is geweeft, en of zy eyndelyk myne Geloofs-genooten, den namen der Kinderen *Ifraëls*, of *Efaus*, of *Filiftynen* geven, dat acht ik het eene zoo veel als het ander; 't is genoeg dat de Euangelifche Kerk over al voor regtzinnig gehouden werd, daar dit het (κριτήριον kritærion) of Kenteeken van de waare Kerk is, dat het woord Gods in dezelve zuyver en ryn geleerd, en de Heylige Sacramenten, na de inftelling onzes Verloffers, bedient werden.

RÖSNER.

Apropo! Heer Lutherus, hier krygt gy in deeze Predicatië ook nogh wat op uw Wambes.

LUTHERUS.

Laat eens hooren.

RÖSNER.

Het zelve luyd aldus: de Draak, Allerheyligfte Jonk-Vrouw Maria,

Maria, is in uwe Wieg gekroopen; en heeft byna twee hondert Jaaren in dezelve gewoont, door dien hy uwe onnoozele ziele niet kende, zoo heeft hy uwe zuyvere Eere met vergiſtige laſteringen, vergiftige Smaadwoorden, met Veragtingen, ja met Adder-azem aangeſteeken, geplaagt en doodelyk verwond. Thorn is de eerſte Poolſe Stad, die Lutherus met zyne dwalingen uit der Helle heeft aangeſtoken.

LUTHERUS.

Ik kan ligt denken, myn lieve Rösner, dat men my in deeze Thornſche Inwyings-Predicatië niet zal verſchoont hebben. Maar, het mag geen kwaat, ik blyf ondertuſſen de zelve die ik ben, dat is, Lutherus voor de Reformatië, Lutherus in de Reformatië, en Lutherus na de Reformatië. Was ik een verleydende Draak geweeſt, voor zeeker, nog God, nog Keyſer Carel de Vyfde, zouden toegelaaten hebben, dat ik my in den ſchoot der Chriſtelyken Kerke had ingeneſtelt; ook zouden zoo veele groote Vorſten, zoo veel Landen en Steden, myne Leere niet hebben aangenomen; had myne Leer een ſchadelyken Adder-azem in zigh gevoed, men zoude my ter eeren, A°. 1521. ook geen Medaillië gemaakt hebben, die op de eene zyde myn Beeltenis in Monniks-gewaad verbeelde, met dit tweelings-vaars.

Hæreſibus Lutherus erit ſi dignus in ullis
Et Chriſtus dignus criminis hujus erit.

Dat is:

Zoo Lutherus waard is, dat men hem van Kettery beſchuldigt, zoo zal men ook Chriſtum zelfs, van Kettery beſchuldigen konnen.

Op de andere zyde vertoonde die Chriſtus een lang Kruys in zyne hand houdende, dat onder by de rechter voet ſtond, en by den linkeren was een Slangetje, dat zigh onder de voeten des Hee-

ren Jesu t'zamen kromde, en op beyde zyden stonden deeze woorden: *Ego sum via, & veritas & vita, nemo ad Patrem venit, nisi per Me.*

Dat is:

Ik ben de weg, de waarheit en het Leeven, niemant komt tot den Vader dan door my, Joh. 14. v. 6.

Ja, wanneer de Stad Thorn door my, met dwaalingen uyt de Hel, was aangestoken, zoo zoude *Elias Veiel*, A°. 1669. zeer bezwaarlyk een onderrechting van allen de Artykelen der Christelyke Leere uyt myne Schriften, tot *Gotha* hebben kunnen laaten drukken.

RÖSNER.

Eyndelyk komt ook op de rey van onze Theölogische inzicht, het Derde Punct, welke in de Inwyings-Predicatië van U is aangetekent, en zwaar is, de verkiezing en bevestiging der Jesuïten, dat de Moeder Gods onbevlekt, dat is: zonder zonde ontfangen is.

LUTHERUS.

Ja, even dit is myne Derde Aanmerking, het welke ik over de Inwyings-Predicatië maaken moet, en dat de Jesuït de onbevlekte ontfangenis Maria beweeren wil, blykt uyt het bybrengen des Feestes der onbevlekten ontfangenis Maria, als op welken Feestdag, de Inwyings-Predicatië, gelyk de Tytel uytwyst, gedaan is. Maar wat voor uytdrukkinge zyn 'er in de eygentlyke Predicatië nog meer te vinden.

RÖSNER.

Ik heb de volgende aangemerkt: Heden is het Feest der onbevlekten ontfangenis, heden is het Feest der onbevlekten Eere.

LU-

Lutherus.

Terwyl de Jesuïten alhier van de onbevlekte Ontfangenis Maria spreekt, zoo zal hy zigh misschien niet erinnert hebben, dat tusschen zyne ende der Dominicanen Orders, al voor langer tyd, een groote twist ontstaan is, of Maria zonder Erf-zonde is ontfangen en gebooren, of niet. Wat my belangt, ik hebbe de Moeder Gods, altyt voor zoodanige zondaresse gehouden, als andere, van Adam herstammende menschen voor haar geweest, en nog zyn, zoo dat zy zoo wel als alle andere menschen heeft moeten zeggen, ziet: *Ik ben in ongerechtigheit gebooren ende myne Moeder heeft my in zonden ontfangen.* Psalm 51. v. 7. en wel daarom, terwyl zy natuurlykerwyze van zondige Ouders gebooren is, en dat ook de H. Schrift nergens van de onbevlekte ontfangenis Maria geweest, het geen, indien zy zonder zonde ontfangen en gebooren was, ergens zoude geschied zyn. Maar dat Christus egter van deeze zondige Moeder, zonder zonde Ontfangen en Gebooren is, blykt daar uyt wyl Christus boven natuurlyker wyze, Dat is: Van den H. Geest, zonder toedoen des Mans, is Ontfangen geworden, en dat Christus naa de Goddelyke Natuur ook de Zoone Gods is, en de Schrift ook van hem getuygt, dat hy zonder zonde was: Maar genoeg hier van. Wy zouden wel haast den Text van deeze Inwyings-Predicatié vergeten hebben.

Rösner.

Zeer wel erinnert, dezelve staat beschreven. 1. Maccab. 4. v. 36. 48. 57. *Ende Judas en zyne Broeders zeiden, ziet onze Vyanden zyn verjaagt, laat ons opgaan om het Heiligdom te reinigen, ende zy bouwden het Heiligdom weder, en de Stoelen, en de Priester-Cellen in 't huys, en verçierden den Tempel met goude Kranssen en Schilden.*

Lutherus.

Die Text klinkt prachtig genoeg, maar terwyl hy van een Tem-

pel handelt, dewelke uyt Heidenſche weder in Joodſche handen was gekomen, en die ook met Heidenſche Grouwelen was verontreinigt, zoo kan ik niet zien, hoe zigh dat op een Kerk laat toepaſſen, die uyt Lutherſche handen weder in Roomſche is gekomen, of het moeſt zyn, dat de Jeſuït de Lutherſche ook als Heidenen wil aanmerken. Wanneer ik nog in 't leeven, en op den dag toen deeze In-wyings Predicatië geſchiede, tot Thorn was geweeſt, zoo zoude ik de bedroefde Gemeynte van de haar ontnomene, Maria Kerk hebben te zamen laaten komen en tot myn byzondere aandacht met hen den volgenden Text verkiezen willen. Joël. 2. v. 15. 16. 17. *Blazet de bazuyne tot Zion; heiliget een vaſten, roept een verbodts dag uyt. Verzamelt het volk, heyliget de Gemeynte, vergadert de oudſten, verzamelt de kinderkens, ende die de borſten zuygen: de Bruydegom ga uyt zyne binnen-kamer, ende de Bruyd uyt haare ſlaapkamer. Laat de Prieſters, des Heeren dienaars weenen tuſſchen het voor-huys en den Altaar: ende laatſe zeggen, Spaart uw volk, O Heere! en geeft uwe erffeniſſe niet over tot eene ſmaatheit: Waarom zouden zy onder de volkeren zeggen; waar is haarlieder God?*

Maar heeft de Jeſuït in zyn Predicatië niet gemeld, of haare, tegen de Lutherſche gebruykte ſtrenge proceduren, miſſchien niet eenige kwaade gevolgen kon na zigh ſleepen.

RÖSNER.

O ja! en ik vind van deeze een welgepaſte voorzegging, namentlyk de volgende woorden in zyn Predicatië, gy verblyde Jonk-vrouw Maria, zult miſſchien reden hebben, om iets voor u te vrezen, miſſchien zult gy voor een overgegevene Kerk veele andere by vreemde vyanden verliezen. Dus magh miſſchien ook de Kroon Poolen vreezen, dat niet de Slang, die zy nu op de kop heeft getrapt zigh zelven wederom oprichten, haar vergift uytlaten en met den prikkel verwonden zal. *Ut hinc tandem fieri poſſet de Corpore Reipublicæ membri amputatio.* Zoo dat hier uit een afhouwing van een Lid van 't Lighaam der Republicq op zoude kunnen volgen.

LUTHERUS.

Ik wil eens ſtellen, dat zigh nu andere Proteſtantſche Moogendheden de vervolgde Euangeliſche Thorners kwaamen aan te trekken, wie weet of niet de Heeren Poolen het een of ander' verdrietelyke aſpect, aan hunnen Staats-Hemel zouden beleven.

RÖSNER.

Het zelve Prognoſticeert de Jeſuït haar ook, maar hy wyſtze van te vooren, op de volgende trooſt, in zyne Predicatië. Vreeſt niet, Maria, gy hebt genade by God gevonden, zoo veel genade, dat gy op Aarde voor geen misgunſt te ſchromen hebt. Vreeſt niet, gy Poolſche Kroon, nademaal gy by de Eere van Maria onverwinnelyk ſtaat. Verder: gy Kroon Poolen acht niet de bittere dreygementen der Nabuurige Potentaten. De grootſte Moogentheden mogen tegen ons opſtaan zoo veel als zy willen, haar zal wedervaren wat † Exod. 16. ſtaat: de Iſraëliten keerden weder na het beloofde Landt, tot de Altaren op de welke Abraham en Mozes eertyds geöffert hadden, als zulks de Egyptenaars zagen, ſpoedde zy dezelve met een groot Heir na, om hen te dooden en te binden, zy kwamen aan de, door de wonderhand van Mozes gedeelde Zee, en

† NB. Dit ſtaat niet Exod. 16. nogh in geen der Boeken Moſis, nogh zelfs niet in 't gantſche Oude Teſtament; merk dat Exod. Cap. 16. werd verhaalt de murmureering der Iſraëliten, om dat zy geen brood hadden, dat daar quakkelen opkwaamen, en dat het Manna regende, zynde zy toen in de woeſtyne Sin tuſſchen Elim en Sinaï: gevolglyk is dit heele verhaal een onbeſchaamde logen. Het was ook eerſt op de 15. dag der tweede maand, na dat zy uyt Egypten waaren getoogen, en dus nogh omtrent veertig voor dat zy aan 't landt Canaän kwaamen, egter laat de Jeſuït de Iſraëliten daar al weder na toe keeren, ſchoon dat zy daar nooit geweeſt zyn: gelyk hy ook ſteld dat Moſes op Altaren in het beloofde landt heeft geöffert, daar die nooit in 't beloofde landt is geweeſt, als zynde geſtorven op den bergh Nebo aan geen zyde de Jordaan, en heeft het beloofde landt alleen van verre mogen zien. Deut. Cap. 33 en 34. Dogh de Jeſuït zal een Bybel hebben als zyn Religië, half Heidens en half Joods, daar de Regtzinnige alleen het Oude Teſtament der Jooden gebruyken, want dat was het Voor-Regt der Jooden boven andere volken, zeid d'Apoſtel Paulus in de Brief aan

en gingen ſtoutmoedig daar in, wat geſchiede? De wateren keerden wederom en bedekten de Wagens en de Ruyters van Pharaö. Dus ſtorte de Heere Pharaö met zyn Magt midden in de Zee, en alzoo was het wederkeren van de Zee in zyn ordentlyken loop een verderf der vyanden. Gy allerheiligſte Maria, zyt zoo wel na de Naam, als ook wegens de onuytputtelyke genade, de ondoorgrondelyke Zee, daar gy wederkeert tot deezen ſtrant, en tot deeze have: zal u een Pharaö na ſpoeden, zoo zal hem zeker overkomen het geen wy leezen; En de wateren keerden weder en bedekten de Wagens en Ruyters van Pharaö.

LUTHERUS.

Wie weet, wat de Tydt voor heeft, voor Gloſſen over deeze Jeſuïtiſche Hoogmoet te maaken. Zoo als ik zie, Myn Heer, zoo hebt gy nogh een tamelyken voor-raad van de Thornſche nieuwigheden: maar dewyl ik een wandeling in geene Tuyn *Aux beaux plaiſirs* genaamt, doen wil, zoo moeten dezelve tot op onze derde t'Samenſpraak uytgeſtelt werden, dogh die van heden heeft een

EYNDE.

aan de Rom. Cap. 2. v. 2. *Dat haar de woorden Gods zyn toevertrouwt.* Maar daar in is de Jeſuït bedreven als een ſnoek op ſolder. Zoo Schriftuurlyk is ook zyn Leere: *Dat de Moeder Gods zonder zonden Ontfangen is*, als Pag. 18. want daar ſtaat in de gantſche H. Schrift niet een eenig woord dat daar na gelykt, in tegendeel zeyd Maria zelve, *mynen Geeſt verheugd hem in God mynen SALIGMAKER*, Luc. Cap. 1. vers 47. Die nu een Saligmaker heeft moet een Zondaar zyn, om dat, die geheel zonder Zonden is, geen Saligmaker noodig heeft: maar Maria verheugd haar in haaren Saligmaker, als zy zegt, *mynen* Saligmaker; ziet aan zulk klaaren water weyd deeze Herder zyne Kudde, in plaats van tot de Fonteyne des Heyls, brengd hy haar tot de Doode Zee.

Op Maandag den 30. July zal de Derde t'Samenſpraak te bekoomen zyn.